

Ks. AKADIUSZ DOMASZK SDB

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW, Warszawa

ŚRODKI KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ W NAUCZANIU KOŚCIOŁA I MISJI EWANGELIZACYJNEJ

1. WSTĘP

„Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28,19), to wezwanie Jezusa Kościół realizuje w każdym czasie i miejscu, ale również z wykorzystaniem różnorodnych środków. Kościół katolicki zauważył dynamiczny rozwój środków komunikacji społecznej w ostatnich wiekach. Więcej, włączył te narzędzia komunikacji w realizację misji ewangelizacyjnej. Jednocześnie — podążając za myślą ostatniego soboru powszechnego — można je nazwać darem Bożym¹.

Służba ewangelizacji, którą w aktualnym kontekście można również nazwać nową ewangelizacją, łączy się z dostępnymi narzędziami. Są nimi m.in. środki komunikacji społecznej. Magisterium Kościoła wielokrotnie wypowiadało się nt. narzędzi komunikacji, ich znaczenia w życiu społecznym, jak również wykorzystania w misji Kościoła. Ze względu na obszerność zagadnienia, autor przybliży wybrane zagadnienia, poczynając od nauczania Soboru Watykańskiego II. Wraz z dokumentami Magisterium Kościoła dotyczącymi tej tematyki, poruszone będą odnośne normy prawa kanonicznego.

Tytułem wyjaśnienia można zaznaczyć, że zagadnienie nowej ewangelizacji rozwinęło się po Soborze Watykańskim II. Ewangelia jest wciąż ta sama, zmieniają się jedynie uwarunkowania jej głoszenia. „Jeżeli od czasu *Ewangelii nuntiandi* powtarza się zwrot *nowa ewangelizacja*, to tylko w znaczeniu nowych wyzwań, jakie dla posłannictwa Kościoła stwarza współczesny świat”².

¹ Poniższe opracowanie zostało ogłoszone dla wychowawców zakonnych domów formacyjnych Towarzystwa św. Franciszka Salezego, które odbyło się w Łądzie n. Wartą, 25–28 czerwca 2012 r. *Środki komunikacji społecznej, jako dar Boży*; por. Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazu „Inter mirifica”* (4 grudnia 1963), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje Dekrety Deklaracje*, Poznań 2002, s. 87–95, nr 1.

² Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 97.

2. KOŚCIÓŁ A MEDIA

Liczne dokumenty Magisterium Kościoła w pozytywny sposób odnoszą się do środków społecznego przekazu. Sobór Watykański II wydał osobny dokument poświęcony tej tematyce, tj. dekret *Inter mirifica*. Jego tekst wskazuje na troskę Kościoła, który śledzi zdobycze techniki oraz ludzkiej myśli, m.in.: prasę, kino, radio i telewizję³.

Środki te niosą pozytywne i negatywne skutki. Media bowiem są wyrazem ludzkiego ducha oraz mogą służyć szerzeniu i umacnianiu Królestwa Bożego; z drugiej zaś strony, „ludzie mogą ich użyć wbrew zamysłowi Boskiego Stwórcy i obrócić na swą własną niekorzyść”⁴. Ta myśl o dobrym i złym wykorzystaniu mediów będzie powracała w kolejnych dokumentach Magisterium. Nie można postrzegać środków przekazu tylko w znaczeniu technicznym, jako narzędzi. Przekaz medialny łączy się z odniesieniem moralnym, które dotyczy tak jego treści, jak i wszystkich innych okoliczności. Przekaz ma związek z celem, osobą, miejscem, czasem oraz innymi czynnikami, w których się dokonuje, a które mogą zmieniać lub zniekształcać jego wartość moralną⁵.

Dostęp do informacji czy prawo do informacji, jej zbierania i rozpowszechniania, jest kluczową kwestią dla osób i społeczności. Kościół zauważa i akceptuje to prawo. Wiadomość jednak winna być prawdziwa i pełna, godziwa i odpowiednia⁶. Pośród innych zagadnień zauważono relację pomiędzy sztuką a normami moralnymi. „Sobór poucza, że wszyscy powinni bezwzględnie uznawać prymat obiektywnego porządku moralnego”⁷. W nauczaniu Kościoła porządek moralny przewyższa porządek estetyczny. Kolejnymi tematami, którymi zajął się Sobór, były sposoby przedstawiania zła moralnego w mediach oraz kształtowania opinii publicznej. Ukazywanie problemu zła może służyć poznaniu i analizie struktury człowieka. Poznanie to winno ostatecznie prowadzić do dobra i prawdy, a nie do rozbudzania złych pożądań w człowieku⁸. Ponadto ważne jest, by przekaz medialny kształtował słuszną opinię publiczną, tj. opartą o zasady sprawiedliwości i miłości⁹.

Kościół kieruje swe nauczanie na temat mediów przede wszystkim do wiernych, choć nie tylko. Nauczanie soborowe skierowane było m.in. do nadawców mediów. Obowiązek moralny spoczywa na dziennikarzach, pisarzach, aktorach, reżyserach, producentach, nakładowcach, dystrybutorach, sprzedawcach, itp., by wytwory ludzkiej myśli nie sprzeciwiały się dobru wspólnemu. Ojcowie sobo-

³ Por. *Inter mirifica*, nr 1.

⁴ Tamże, nr 2.

⁵ Por. tamże, nr 4.

⁶ Por. tamże, nr 5.

⁷ Tamże, nr 6.

⁸ Por. tamże, nr 7.

⁹ Por. tamże, nr 8.

rowi zachęcali całą tę grupę osób do wstępowania do organizacji zawodowych, które przestrzegają kodeksu moralnego w wykonywaniu zajęć i obowiązków zawodowych¹⁰.

Do grona podmiotów odpowiedzialnych za dobre obyczaje w środkach społecznego przekazu należy też władza świecka. Władza publiczna ma bronić wolności informacji, otaczać opieką odbiorców, zwłaszcza młodych wiekiem, następnie popierać wartości, ale też stanowić i egzekwować prawa chroniące dobre obyczaje¹¹.

Myśl soborowa była także kierowana do odbiorców. Na tych ostatnich spoczywają określone wymagania. Należą do nich: właściwy wybór programów, uprzednie zapoznanie się z opiniami o programach, umiar w korzystaniu oraz odpowiednia troska rodziców o to, by ich dzieci roztropnie korzystały z mediów¹².

Nauczanie Soboru Watykańskiego II w zakresie środków przekazu pogłębiły dalsze dokumenty kościelne, zwłaszcza instrukcje *Communio et progressio*¹³ i *Aetatis novae*¹⁴. Ten pierwszy stanowi uzupełnienie i kontynuację nauczania soborowego w tej tematyce, co zresztą przewidywał dekret *Inter mirifica*¹⁵. W *Communio et progressio* napisano m.in., że zjednoczenie i postęp są celem i założeniem społecznego przekazu, który wywiera coraz większy wpływ na życie i sposób myślenia ludzi¹⁶.

Pierwsza część instrukcji *Communio et progressio* podaje założenia doktrynalne społecznego przekazu w perspektywie chrześcijańskiej. Chodzi o to, by środki te służyły szukaniu prawdy i postępowi ludzkiemu¹⁷. Zjednoczenie i współpraca pomiędzy ludźmi zależą od ich dobrej woli. A wartość i znaczenie środków przekazu społecznego zależy od sposobu ich użycia¹⁸. W ocenie mediów należy brać pod uwagę wartości moralne, które przekazują, ale także zasady ich działania¹⁹.

Następna część instrukcji *Communio et progressio* ukazuje środki przekazu jako czynnik ludzkiego postępu. Wymiana myśli za ich pośrednictwem zbliża ludzi do siebie. W dokumencie został pogłębiony np. problem oceny moralnej ludzkich zachowań i przedstawiania zła, które wiąże się z mediami. Narzędzia komu-

¹⁰ Por. tamże, nr 11.

¹¹ Por. tamże, nr 12.

¹² Por. tamże, nr 9–10.

¹³ Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska o środkach społecznego przekazu „Communio et progressio”* (23 maja 1971), AAS 63 (1971), s. 593–656.

¹⁴ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska o przekazy społeczny „Aetatis novae”* (22 lutego 1992), L'Osservatore Romano (1992)6, s. 50–49.

¹⁵ Por. *Inter mirifica*, nr 23.

¹⁶ Por. *Communio et progressio*, nr 1.

¹⁷ Por. tamże, nr 13.

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Por. tamże, nr 15.

nikacji odbijają obyczaje społeczne oraz odzwierciedlają ludzkie zachowania²⁰. Treść i forma przekazu medialnego jest także pochodną samego życia społecznego. Nie tylko same media są winne lekceważeniu zasad moralnych czy upadkowi obyczajów. Dlatego należy, m.in. poprzez edukację, zмагаć się o zmianę mentalności i postaw odbiorców²¹.

W instrukcji *Communio et progressio* pojawia się ponowne potwierdzenie wolności w wypowiedzaniu myśli i sądów²². Instrukcja potwierdza też prawo do otrzymywania i udzielania informacji nie tylko ze względu na jednostkę, ale także ze względu na dobro wspólne²³. Tym niemniej, w kształtowaniu opinii publicznej i przekazie informacji należy trzymać się ściśle prawdy przy podawaniu wiadomości²⁴. Ponadto obieg informacji nie jest absolutnie nieograniczony. Ograniczają go takie wyznaczniki jak: dobre imię jednostki i społeczeństwa, prawo do życia prywatnego, intymność rodziny czy grup osób, prawo do sekretu²⁵.

W posoborowym nauczaniu Magisterium powraca temat formacji odbiorców do korzystania z mass mediów²⁶. Dotyczy to także ludzi pracujących w środkach społecznego przekazu.

Pogłębienie przesłania nauczania kościelnego przyniosła kolejna instrukcja *Aetatis novae*. Środki przekazu jednoczą ludzkość i przyczyniają się do powstawania tzw. „światowej wioski”. „Przekonujemy się zatem, że *pierwszym areopagiem* współczesnym jest świat środków przekazu, który jednoczy ludzkość i czyni z niej, jak to się określa, *światową wioskę*. Środki społecznego przekazu osiągnęły takie znaczenie, że dla wielu są głównym narzędziem informacyjnym i formacyjnym, przewodnikiem i natchnieniem w zachowaniach indywidualnych, rodzinnych, społecznych”²⁷.

Media w istotny sposób oddziałują na całe społeczeństwo. „W latach, które upłynęły od chwili ogłoszenia dekretu *Inter mirifica* oraz instrukcji *Communio et progressio*, ludzie przyzwyczaili się stopniowo do określeń takich jak *społeczeństwo epoki informacji, kultura środków społecznego przekazu czy pokolenie mass mediów*. Zwracają one uwagę na pewien znamieny fakt: ludzka wiedza o życiu i sposób myślenia o nim są w znacznym stopniu zdeterminowane przez środki przekazu; ludzkie doświadczenie jako takie stało się w dużej mierze doświadczeniem zdobytym za pośrednictwem środków przekazu”²⁸. Wpływ mediów

²⁰ Por. tamże, nr 22.

²¹ Por. K. Pokorna-Ignatowicz, *Kościół w świecie mediów. Historia — dokumenty — dylematy*, Kraków 2002, s. 93.

²² Por. *Communio et progressio*, nr 26.

²³ Por. tamże, nr 35.

²⁴ Por. tamże, nr 39.

²⁵ Por. tamże, nr 42.

²⁶ Por. tamże, nr 64–72.

²⁷ *Aetatis novae*, nr 1.

²⁸ Tamże, nr 2.

wykracza poza wymiar techniczny czy rozwój technologiczny. „Potęga tych środków jest tak wielka, że wpływają one nie tylko na to, jak ludzie myślą, ale także, o czym myślą. Dla wielu rzeczywistością jest to, co środki przekazu uznają za rzeczywiste; wszystko, czemu nie poświęcają uwagi, wydaje się pozbawione znaczenia”²⁹. Zatem niektóre osoby, społeczności czy zagadnienia społeczne, np. dotyczące wiary i Kościoła, o których media nie piszą i nie mówią, przestają istnieć w bieżącej świadomości odbiorców, co nie znaczy, że realnie nie istnieją.

Instrukcja *Aetatis novae* wskazała następnie na ogromną potrzebę i rolę mediów w służbie wartości religijnych, kulturowych i rodzinnych, na dialog Kościoła ze światem oraz na to, że środki przekazu funkcjonują w służbie ludzkiej wspólnoty i postępu społecznego. Niebezpieczne jest, gdy środki przekazu stają się narzędziem ideologicznej i politycznej manipulacji. A dążenie do zysku i reklamy zdominuje treść przekazu; wówczas popularność okazuje się ważniejsza od jakości³⁰.

Dalsze pogłębienie zasad etycznych odniesionych do mediów przyniósł dokument Papieskiej Rady ds. Środków Przekazu z 2000 r. pt. *Etyka w środkach społecznego przekazu*³¹. Przypomniano w nim pozytywny stosunek Kościoła do mass mediów. Zarazem ukazano, że narzędzia przekazu oddziałują w dobry i zły sposób na dziedziny: ekonomii, polityki, kultury, oświaty i religii³². Wymiar etyczny mediów winien obejmować treść, proces przekazu oraz zagadnienia strukturalne i systemowe z nim związane. Nadrzędny zaś problem etyczny jest następujący: „ludzka osoba i społeczność są celem i miarą stosowania środków społecznego przekazu”³³. Media nie wymagają nowej etyki, lecz należy stosować ustalone zasady etyczne w nowych okolicznościach³⁴.

Częścią Magisterium Kościoła są liczne spotkania papieża z dziennikarzami. Inną grupę wypowiedzi papieskich stanowią coroczne orędzia ogłaszane z okazji Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu. Również niektóre szczegółowe zagadnienia doczekały się osobnego omówienia w odrębnych dokumentach, np. reklama czy pornografia oraz przemoc w mediach³⁵. Obszerność nauczania Magisterium zmusza autora tylko do zasygnalizowania tychże pozycji.

W grupie mediów lokuje się Internet, który jest najnowszym, ale zarazem najbardziej dynamicznie rozwijającym się narzędziem komunikacji. Symbolicznym

²⁹ Tamże, nr 4.

³⁰ Por. tamże, nr 5.

³¹ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach społecznego przekazu* (4 czerwca 2000), L'Osservatore Romano (2001)4, s. 48–56.

³² Por. tamże, nr 6–19.

³³ Tamże, nr 21.

³⁴ Por. tamże, nr 28.

³⁵ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w reklamie* (22 lutego 1997), L'Osservatore Romano (1997)11, s. 40–46; też, *Pornografia i przemoc w środkach społecznego przekazu „In anni recenti”* (7 maja 1989), w: *Enchiridion Vaticanum 11 (1988–1989)*, Bologna 1992, s. 1406–1416.

obrazem otwarcia się Kościoła na Internet jest podpisanie przez Jana Pawła II w 2001 r. adhortacji *Ecclesia in Oceania*. Papież m.in. wobec przedstawicieli mediów podpisał, a następnie wysłał adhortację pocztą elektroniczną. W ten najszybszy znany nam sposób został rozesłany papieski dokument³⁶.

Kościół zauważył Internet, co widać m.in. w dokumentach, specjalnie poświęconych temu zagadnieniu. Wymienić tu należy zwłaszcza dwa opracowania Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu z 2002 r.: *Etyka w Internecie*³⁷ oraz *Kościół a Internet*³⁸. Również ten temat został podjęty w papieskich orędziach. Jan Paweł II w 1990 r. swoją wypowiedź na Światowy Dzień Środków Przekazu poświęcił kwestii misji Kościoła realizowanej w erze komputerów³⁹. Ten sam papież w 2002 r. rozważył zagadnienie Internetu, który staje się nowym forum głoszenia Ewangelii⁴⁰. Natomiast Benedykt XVI w 2009 r. rozwinął temat nowych technologii i związanych z tym nowych relacji międzyludzkich⁴¹. W 2010 r. odniósł się do duszpasterstwa w świecie cyfrowym, a w 2011 r. do prawdy i autentyczności życia w erze cyfrowej⁴².

3. ŚRODKI SPOŁECZNEGO PRZEKAZU W MISJI KOŚCIOŁA

Media pełnią znaczącą rolę nie tylko w społeczności ogólnoludzkiej, ale także w misji Kościoła. Są one pojmowane jako dar i narzędzie dla ewangelizacji. „Kościół katolicki został ustanowiony przez Chrystusa Pana, aby nieść zbawienie [...] również za pomocą środków przekazu społecznego [...]. Kościołowi z natury przysługuje więc prawo posiadania i stosowania wszystkich tego rodzaju środków w takim zakresie, w jakim są niezbędne lub pożyteczne w chrześcijańskim wychowaniu i we wszelkich działaniach podejmowanych dla zbawienia dusz”⁴³.

³⁶ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie* (22 listopada 2002), *L'Osservatore Romano* (2002)6, s. 27–28.

³⁷ Por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w Internecie* (22 lutego 2002), *Biuletyn KAI* (17.03.2002)11, s. 31–35.

³⁸ Por. też, *Kościół a Internet* (22 lutego 2002), *Biuletyn KAI* (10.03.2002)10, s. 31–35.

³⁹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 1990), w: *Orędzia papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967–2002*, red. M. Lis, Częstochowa 2002, s. 170–175. Papież w tym orędziu nie użył słowa Internet. Tym niemniej było to bardzo pozytywne odniesienie się do techniki komputerowej w stosunkowo krótkim okresie od początków masowego wykorzystania Internetu.

⁴⁰ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2002), w: *Orędzia papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967–2002*, s. 240–246.

⁴¹ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2009), *L'Osservatore Romano* (2009)3, s. 5–7.

⁴² Por. tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2010), *L'Osservatore Romano* (2010)3–4, s. 6–7; tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2011), *L'Osservatore Romano* (2011)3, s. 8–10.

⁴³ *Inter mirifica*, nr 3.

Wykorzystanie mediów w misji Kościoła stanowi tak zadanie pasterzy, jak i osób świeckich⁴⁴. Wszyscy wierni przez środki techniczne i ekonomiczne, oraz uzdolnienia kulturalne i artystyczne, za pośrednictwem mediów, powinni dawać świadectwo Chrystusowi, wspomagając w miarę możliwości duszpasterską działalność Kościoła⁴⁵.

Sobór Watykański II polecał w szczególności korzystanie z dobrej prasy katolickiej, filmów, transmisji radiowych i telewizyjnych; zachęcał również do tworzenia i popierania katolickich mediów⁴⁶. Dla realizacji tych zadań istotne jest wykształcenie medialne wiernych i duszpasterzy; formowanie do korzystania ze środków społecznego przekazu oraz do aktywnego tworzenia mediów przez katolików⁴⁷. W tym celu należałoby zwiększyć liczbę odpowiednich szkół, fakultetów, instytutów, w których m.in. dziennikarze, autorzy programów kinowych, radiowych, telewizyjnych mogliby otrzymać formację chrześcijańską. Bezpośrednim obowiązkiem wiernych jest utrzymywanie i wspomaganie katolickiej prasy, radia, TV, itd., „których szczególnym celem winno być szerzenie i obrona prawdy oraz troska o chrześcijańskie wychowanie społeczeństwa ludzkiego”⁴⁸.

Na poziomie Stolicy Apostolskiej, nadzór nad pasterskim wykorzystaniem środków komunikacji pełni Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu i odpowiednie rady utworzone przy Konferencjach Episkopatów czy diecezjach⁴⁹. Działalność mediów wykracza poza granice narodów, więc poczynania narodowe wspierają i koordynują katolickie organizacje międzynarodowe⁵⁰. Pomocą dla biskupów w tej dziedzinie duszpasterskiej mogą być diecezjalne czy krajowe komisje doktrynalne oraz współpraca seminariów, uniwersytetów i wydziałów kościelnych⁵¹. Ponadto Sobór wprowadził nową inicjatywę duszpasterską, tj. Dzień Środków Społecznego Przekazu, „w którym wierni będą pouczani o swych obowiązkach pod tym względem, zachęceni do zanoszenia w tej intencji modlitw i do składania na ten cel ofiar”⁵².

Posoborowa instrukcja *Communio et progressio* podjęła w obszerny sposób problematykę wykorzystania środków społecznego przekazu w misji Kościoła. Zwłaszcza w trzeciej jej części została omówiona działalność katolików w me-

⁴⁴ Por. tamże.

⁴⁵ Por. tamże, nr 13.

⁴⁶ Por. tamże, nr 14.

⁴⁷ Por. tamże, nr 15–16. O medialnym przygotowaniu duszpasterzy, por. Kongregacja Wychowania Katolickiego, *Wskazania dla formacji przyszłych kapłanów odnośnie do środków społecznego przekazu* (19 marca 1986), Watykan 1986.

⁴⁸ *Inter mirifica*, nr 17.

⁴⁹ Por. tamże, nr 19–21.

⁵⁰ Por. tamże, nr 22.

⁵¹ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o niektórych aspektach wykorzystania środków społecznego przekazu w promowaniu nauki wiary* (30 marca 1992), w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, Tarnów 1995, s. 384.

⁵² *Inter mirifica*, nr 18.

diach. Poprzez pracę w mass mediach wykonują oni swą pracę zawodową, ale także spełniają misję chrześcijańską w świecie⁵³. Katolicy, którzy występują w mediach, są w jakieś mierze przedstawicielami Kościoła⁵⁴. Szczęegołnego przygotowania do pracy w środkach przekazu potrzebują duchowni i osoby zakonne⁵⁵.

Kościół widzi ponadto użyteczność środków przekazu wewnątrz swojej wspólnoty jako dialog oraz budowanie wewnętrznej opinii⁵⁶. Jednocześnie dzięki mediom dialog dokonuje się w relacji pomiędzy Kościołem a światem⁵⁷. Środki przekazu odgrywają następnie znaczącą rolę w szerzeniu Ewangelii. W dalszej części cytowanej instrukcji *Communio et progressio* następują wskazania dla działalności katolików w zakresie poszczęegołnych mediów: publikacji, kina, radia, telewizji i teatru⁵⁸.

Kolejny dokument — tj. instrukcja *Aetatis novae* — wskazuje na główne zadania środków przekazu we współczesnym świecie. Służą one realizacji całościowego rozwoju człowieka, w jego kształceniu integralnym, ale także transcendentnym i religijnym⁵⁹. Dalej dokument stwierdza, że media są przydatne w dialogu Kościoła ze światem, również w służbie wspólnoty kościelnej i nowej ewangelizacji⁶⁰. Instrukcja nakreśla główne zadania duszpasterskie: tworzenie i rozwijanie kościelnych mediów, formację, zwłaszcza duszpasterzy, do pracy w dziedzinie mass mediów, duszpasterstwo osób pracujących w mediach oraz potrzebę planów duszpasterskich w dziedzinie medialnej⁶¹.

Jan Paweł II wystosował w 2005 r. list apostolski do odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu⁶². Media wciąż potrzebują pastoralnej refleksji nad nimi. „Również świat mediów potrzebuje Chrystusowego odkupienia”⁶³. Duszpasterskie wykorzystanie środków przekazu domaga się stałej zmiany mentalności po stronie Kościoła, co zawiera się m.in. w duszpasterskim planowaniu w tej przestrzeni⁶⁴.

Jak wyżej zaznaczono, coroczne orędzia papieskie podejmują jakiś szczególny temat duszpasterski nt. mediów. Chcąc tylko zasygnalizować problematykę, można wspomnieć, że np. temat z roku 2010 dotyczył duszpasterstwa w świecie

⁵³ Por. *Communio et progressio*, nr 103.

⁵⁴ Por. tamże, nr 106.

⁵⁵ Por. tamże, nr 110–111.

⁵⁶ Por. tamże, nr 115–116.

⁵⁷ Por. tamże, nr 122–125.

⁵⁸ Por. tamże, nr 135–161.

⁵⁹ Por. *Aetatis novae*, nr 7.

⁶⁰ Por. tamże, nr 8–11.

⁶¹ Por. tamże, nr 17–21.

⁶² Por. Jan Paweł II, *List apostolski „Szybki rozwój”* (24 stycznia 2005), *L'Osservatore Romano* (2005)7–8, s. 35–39.

⁶³ Tamże, nr 4.

⁶⁴ Por. tamże, nr 7–9.

cyfrowym. Kolejne orędzie z 2011 r. odnosiło się do mediów cyfrowych oraz sieci społecznościowych w kontekście prawdy, następnie głoszenia Słowa oraz autentyzmu życia w epoce cyfrowej. W orędziu z 2012 r. Ojciec Święty dzieli się natomiast refleksją na temat komunikacji, w której milczenie i słowo dopełniają się oraz służą ewangelizacji⁶⁵.

Środki społecznego przekazu domagają się od wszystkich wiernych odwagi. Warto przywołać słowa Jana Pawła II: „Nie lękajcie się nowych technologii! Są one «wśród niezwykłych wynalazków» — *inter mirifica* — które Bóg dał nam do dyspozycji, abyśmy mogli odkrywać prawdę, korzystać z niej i ją przekazywać — również prawdę o naszej godności i o przeznaczeniu jako Jego dzieci, jako dziedziców Jego wiekuistego Królestwa”⁶⁶.

4. PUBLIKACJE DRUKOWANE

Nauczanie Kościoła często dotyczy ogółu mediów. Pośród nich nadal wielkie znaczenie posiadają publikacje drukowane. Kościół docenia ich znaczenie ewangelizacyjne, jak również stanowi normy prawne dotyczące druków, co hasło wyraża słowo *imprimatur*.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. podaje normy dotyczące publikacji, głównie książkowych. Napisano w nim m.in.: „Dla zachowania nieskazitelności wiary i obyczajów, pasterze Kościoła posiadają prawo i są zobowiązani czuwać, by wiara i obyczaje wiernych nie doznały uszczerbku przez słowo pisane lub użycie środków społecznego przekazu. Przysługuje im również prawo domagania się, aby przedkładano do wcześniejszej oceny to, co ma być wydane przez wiernych na piśmie, a dotyczy wiary lub obyczajów, a także odrzucania pism przynoszących szkodę prawdziwej wierze lub dobrem obyczajom”⁶⁷. Tak określone prawo i obowiązek należy do poszczególnych biskupów, jak i współdziałających na synodach lub Konferencjach Episkopatu, albo do najwyższej władzy kościelnej, gdy chodzi o cały Lud Boży⁶⁸.

Do pasterzy Kościoła należy wydawanie zezwolenia lub aprobaty dla niektórych druków. Zezwolenie (*imprimatur*) oznacza urzędowe stwierdzenie, że przedstawiona książka nie zawiera treści przeciwnych wierze czy zasadom moralności chrześcijańskiej⁶⁹. Zasadniczo zezwolenia czy aprobaty udziela własny ordyna-

⁶⁵ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2012), *L'Osservatore Romano* (2012)3, s. 7–9.

⁶⁶ Jan Paweł II, *Szybki rozwój*, nr 14.

⁶⁷ *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Poznań 1984 [dalej: KPK 1983], kan. 823 § 1.

⁶⁸ Por. tamże, kan. 823 § 2.

⁶⁹ W literaturze odróżnia się pojęcia „zezwolenie” od „aprobaty”. Przez zezwolenie władza kościelna wyraża zgodę na wydanie danej publikacji, nie dokonując jej wartościowania. Z kolei aprobatą zawiera osąd czy wręcz polecenie lub zalecenie drukowanej pozycji, por. L. Gerosa,

riusz autora lub miejsca wydania⁷⁰. Dodatkowego zezwolenia od swoich przełożonych, na wydawanie książek, potrzebują członkowie instytutów zakonnych⁷¹.

Podobne wymagania, jak przy książkach, dotyczą wszelkich innych publikacji pisanych jak: czasopisma, broszury, modlitwy itp., przeznaczonych do publicznego rozpowszechniania⁷². Niektóre książki wymagają cenzury obligatoryjnej (aprobata), a inne fakultatywnej (zezwoleń lub licencja). Do tej pierwszej grupy należą: Pismo Święte, księgi liturgiczne, katechizmy, niektóre podręczniki⁷³. Wobec innych pozycji, które nie są podręcznikami, a dotyczą religii lub dobrych obyczajów, zaleca się, by zostały poddane osądowi ordynariusza miejsca, co jest cenzurą fakultatywną⁷⁴.

W kościołach i kaplicach oraz wokół nich nie można wystawiać ani sprzedawać książek, czy innych pism, dotyczących spraw religii lub obyczajów, które nie posiadają imprimatur⁷⁵. Ten przepis chroni wiernych przed wprowadzaniem ich w błąd co do zasad wiary lub moralności. Imprimatur powinno być zapisane wewnątrz książki (na początku lub na końcu), co daje pewność czytelnikowi odnośnie do jej zgodności z nauczaniem Kościoła, albo przynajmniej niesprzeczność z tymże Magisterium⁷⁶.

Opiniowania książek dokonują cenzorzy. Mianuje ich ordynariusz miejsca lub Konferencja Episkopatu⁷⁷. Zadaniem cenzorów jest odniesienie się do problematyki wiary i moralności w kontekście nauki Kościoła⁷⁸. Przedstawiają oni na piśmie swoją opinię o publikacji. Ordynariusz miejsca przyjmuje ją następnie jako własną, z zaznaczeniem daty i miejsca udzielonego zezwolenia. W razie negatywnej opinii biskup może skorzystać z opinii innego cenzora oraz dialoguje z autorem dzieła⁷⁹. Po dialogu i ewentualnym usunięciu błędnych tez, ordyna-

Prawo Kościoła, tłum. I. Pękalski, Poznań 1999, s. 135; H. Stawniak, *Kontrola publikacji z punktu widzenia nauki Kościoła*, w: *Zadania nauczycielskie Kościoła wobec wyzwań XXI w.*, red. J. Krukowski, S. Fundowicz, M. Sitarz, Radom 2010, s. 69–70; *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 629.

⁷⁰ Por. KPK 1983, kan. 824 § 1.

⁷¹ Por. tamże, kan. 832.

⁷² Por. tamże, kan. 824 § 2.

⁷³ Por. tamże, kan. 825–829.

⁷⁴ Por. tamże, kan. 827 § 3.

⁷⁵ Por. tamże, kan. 827 § 4.

⁷⁶ Adnotacja o zezwoleniu wzbudziła wątpliwość, którą rozstrzygnęła Papieska Komisja Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego w dniu 29 kwietnia 1987 r. Pytanie brzmiało, czy zezwolenie, o którym mowa w kan. 830 § 3, i które powinno być wydrukowane w książkach, winno uwzględniać imię udzielającego zezwolenie oraz dzień i miejsce tego udzielenia. Odpowiedź była pozytywna, por. AAS 79 (1987), s. 1249. Nie wystarcza napisanie formuły *za aprobatą kościelną*, ale należy wyraźnie umieścić wymienione powyżej dane, por. *Instrukcja o niektórych aspektach wykorzystania środków społecznego przekazu w promowaniu nauki wiary*, s. 387.

⁷⁷ Por. KPK 1983, kan. 830 § 1.

⁷⁸ Por. tamże, kan. 830 § 2.

⁷⁹ Por. tamże, kan. 830 § 3.

riusz miejsca może zezwolić na wydanie dzieła, niezależnie od negatywnych ocen cenzorskich⁸⁰. Ordynariusz zakonny może ustanowić cenzorów dla podległych jemu zakonników.

Prawodawca odnosi się także do szczególnej sytuacji występowania wiernych świeckich i duchownych w mediach nieprzyjaznych Kościołowi. „W dziennikach, czasopismach lub periodykach, które wyraźnie atakują religię lub dobre obyczaje, wierni mogą coś zamieszczać jedynie dla słusznej i uzasadnionej przyczyny. Duchowni i członkowie instytutów zakonnych mogą to czynić jedynie za zgodą ordynariusza miejsca”⁸¹. W tym ostatnim przypadku chodzi o jakiegolwiek występowanie, nie tylko odnośnie do wiary i moralności.

5. RADIO I TELEWIZJA

Aktualny rozwój mediów sprzyja coraz bardziej przechodzeniu od kultury pisma drukowanego, lub inaczej od ery Gutenberga, do kultury obrazu czy wizualnej. W tym kontekście warto przytoczyć te normy prawa kościelnego, które dotyczą radia i telewizji. Kodeks Prawa Kanonicznego zobowiązuje pasterzy do aktywnego wykorzystania mediów w misji Kościoła. „W wypełnianiu swojej funkcji, pasterze Kościoła, korzystając z prawa przysługującego Kościołowi, powinni posługiwać się środkami społecznego przekazu”⁸². Biskupi powinni ustanowić szczegółowe normy w odniesieniu do radia i telewizji oraz udziału duchownych i zakonników w programach radiowych i telewizyjnych. „Gdy idzie o przekazywanie nauki chrześcijańskiej przez radio lub telewizję, należy zachować przepisy wydane przez Konferencję Episkopatu”⁸³.

Normy prawa kanonicznego, które dotyczą radia i telewizji, a zwłaszcza kwestii transmisji liturgicznych, bazują na nauczaniu powszechnym Kościoła. Ze strony Magisterium istotnym dokumentem był dekret Soboru Watykańskiego II o środkach społecznego przekazu. Sobór udzielił wsparcia wartościowym audycjom radiowym i telewizyjnym, które zachęcają słuchaczy i widzów do uczestnictwa w życiu kościelnym oraz przekazują prawdy religijne⁸⁴. Ponadto została tam zapisana zachęta kierowana do wiernych, aby ci wspierali audycje

⁸⁰ Przeciw odmowie zezwolenia lub aprobaty jest możliwe odwołanie administracyjne do Kongregacji Nauki Wiary, por. tamże, kan. 1732–1739; *Instrukcja o niektórych aspektach wykorzystania środków społecznego przekazu w promowaniu nauki wiary*, s. 386.

⁸¹ KPK 1983, kan. 831 § 1.

⁸² Tamże, kan. 822 § 1.

⁸³ KPK 1983, kan. 772 § 2. „Do Konferencji Episkopatu należy wydanie przepisów określających warunki, jakie winny być wypełnione, aby duchowni oraz członkowie instytutów zakonnych mogli brać udział w programach radiowych lub telewizyjnych dotyczących nauki katolickiej lub obyczajów”, tamże, kan. 831 § 2.

⁸⁴ Por. *Inter mirifica*, nr 14. Por. też A. Baczyński, *Nauczanie Kościoła o przekazie Mszy św. w telewizji*, w: *Msza św. w telewizji*, red. W. Przyczyna, Kraków 2006, s. 7–20.

radiowe i telewizyjne broniące prawdy oraz szerzące chrześcijańskie wychowanie społeczeństwa⁸⁵. Wyraźniej kwestię transmisji podjęła konstytucja *Sacrosanctum Concilium*. „Przekazywanie czynności liturgicznych, zwłaszcza Mszy świętej, przez radio i telewizję, powinno się odbywać w sposób taktowny i godny, pod kierunkiem odpowiedzialnej i kompetentnej osoby, wyznaczonej do tego zadania przez biskupów”⁸⁶.

Zagadnienie powróciło w posoborowej instrukcji *Communio et progressio*⁸⁷. Transmisje o charakterze religijnym wzbogacają pobożność i życie duchowe, są użyteczne zwłaszcza dla ludzi starszych i chorych oraz niosą posłannictwo misyjne tam, gdzie Kościół nie prowadzi swej działalności⁸⁸. Instrukcja nie tylko polecała transmisje religijne, ale wręcz wskazywała na przekaz Mszy św. jako najbardziej pożądany; przekaz radiowy i telewizyjny zarazem wymaga starannego przygotowania technicznego i liturgicznego⁸⁹. Temat transmisji religijnych pojawiał się następnie w orędziach Jana Pawła II na światowe dni komunikacji społecznej⁹⁰.

Nauczanie na temat transmisji Mszy św. zawiera ponadto list apostolski Jana Pawła II *Dies Domini*. Wysłuchanie czy obejrzenie przekazu radiowego lub telewizyjnego nie stanowi wypełnienia obowiązku uczestnictwa w Eucharystii, z którym wiąże się też przyjęcie Komunii św. „Dla tych jednak, którzy z różnych przyczyn nie mogą uczestniczyć w Eucharystii i są tym samym zwolnieni z obowiązku niedzielnego, transmisja telewizyjna lub radiowa stanowi cenną pomoc, zwłaszcza jeśli towarzyszy jej ofiarna posługa nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii, którzy przynoszą ją chorym, a wraz z nią pozdrowienie i solidarność całej wspólnoty. W ten sposób również i ci wierni mogą korzystać z obfitych owoców niedzielnej Mszy św. oraz przeżywać niedzielę jako prawdziwy *dzień Pański* i *dzień Kościoła*”⁹¹.

⁸⁵ Por. *Inter mirifica*, nr 17.

⁸⁶ Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”* (4 grudnia 1963), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje Dekrety Deklaracje*, s. 48–78, nr 20.

⁸⁷ Por. *Communio et progressio*, nr 128–131.

⁸⁸ Por. tamże, nr 150.

⁸⁹ Por. tamże, nr 151. W przygotowaniu transmisji należy zadbać o wysoki poziom homilii; przekaz medialny pełni ważną rolę w ukazywaniu nauczania Kościoła, por. tamże, nr 152–157.

⁹⁰ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 1980), w: *Orędzia papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej 1967–2002*, s. 90–96; tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 1982), w: tamże, s. 106–113; tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 1989), w: tamże, s. 163–169; tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2001), w: tamże, s. 235–239. Por. też Etyka w *środkach społecznego przekazu*, nr 11.

⁹¹ Jan Paweł II, *List apostolski o świętowaniu niedzieli „Dies Domini”* (31 maja 1998), *Tar-nów* 1998, nr 54. Por. Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis”* (22 lutego 2007), Warszawa 2007, nr 57; Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* (9 marca 2005), w: *Akta Konferencji Episkopatu Polski 10(2005)1*, s. 76–82, nr 55.

Biorąc za podstawę nauczanie kościelne, Polska Konferencja Episkopatu wydała instrukcję nt. występowania osób duchownych i zakonnych w audycjach radiowych oraz telewizyjnych w marcu 2005 r.⁹². Po wstępie do niej, który nawiązuje do prawa powszechnego oraz Magisterium Kościoła, następują szczegółowe normy. Kościół korzysta z własnych mediów. Nadzoruje je Konferencja Episkopatu Polski lub kompetentny ordynariusz; tylko za zgodą kompetentnej władzy kościelnej można używać określenia „katolicka” w nazwie stacji radiowej lub telewizyjnej albo redakcji, programu czy audycji⁹³. Emitowanie programów katolickich w mediach publicznych lub prywatnych regulują porozumienia pomiędzy stroną kościelną a nadawcą⁹⁴. Od duchownych i zakonników oczekuje się, że będą przedstawiać nauczanie kościelne, a nie własne opinie⁹⁵. Tylko rzecznik Konferencji Episkopatu Polski może prezentować jej oficjalne stanowisko na określone tematy⁹⁶. Bez należytego upoważnienia, nikt nie może przemawiać w imieniu Kościoła, ani sugerować, że występuje w funkcji rzecznika⁹⁷. Duchowni i zakonnicy, przed podjęciem stałej współpracy z rozgłośnią radiową czy stacją telewizyjną, muszą otrzymać zgodę swojego ordynariusza, a występując w telewizji mają używać stroju duchownego⁹⁸.

Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski z 2005 r. wskazała ponadto wymogi dotyczące transmisji celebracji liturgicznych, które winny stać na wysokim poziomie technicznym i komentatorskim. Preferuje się bezpośredni przekaz transmisji, w rzeczywistym czasie trwania Eucharystii⁹⁹. Transmitowana liturgia Kościoła jest szczególnie cenna dla osób, które z różnych przyczyn nie mogą uczestniczyć bezpośrednio w Eucharystii, np. chorych. Należy jednak pamiętać, że nie jest to pełne uczestnictwo, rozumiane jako wypełnienie obowiązku niedzielного. Transmisja Mszy św. rodzi szereg pytań o intencję i postawę odbiorcy, np. czy ma przyklęknąć w trakcie podniesienia oraz na ile jest on uczestnikiem liturgii, a na ile widz¹⁰⁰. Transmisja domaga się wewnętrznego i zewnętrznego

⁹² Konferencja Episkopatu Polski, *Normy dotyczące występowania duchownych i osób zakonnych oraz przekazywania nauki chrześcijańskiej w audycjach radiowych i telewizyjnych* (9 marca 2005), w: Akta Konferencji Episkopatu Polski nr 10(2005)1, s. 74–76.

⁹³ Por. tamże, nr 2, 5.

⁹⁴ Por. tamże, nr 6–7.

⁹⁵ Por. tamże, nr 8–9.

⁹⁶ Por. tamże, nr 9.

⁹⁷ Por. tamże, nr 10–11.

⁹⁸ Por. tamże, nr 13, 15.

⁹⁹ Por. tamże, nr 17–18.

¹⁰⁰ Por. J. Bohdziewicz, *Komunia a telekomunikacja. Posłowie do telewizyjnych transmisji Mszy świętych*, W Drodze (2000)7, s. 51–57. Por. dyskusję nt. transmisji liturgicznych: A. Draguła, *Można, ale po co? O internetowych i komórkowych transmisjach Eucharystii*, W Drodze (2001)8, s. 69–78; A. Baczyński, *Specyfika telewizyjnych transmisji uroczystości religijnych*, Polonia Sacra 16/60(2005), s. 70–74; K. Marcyński, *Liturgia słowa w przekazie telewizyjnym*, w: *Msza św. w telewizji*, red. W. Przyczyna, Kraków 2006, s. 65–84; A. Draguła, *Liturgia eucharystyczna w przekazie*

go zaangażowania odbiorcy. W jakiejś mierze łączy go ze wspólnotą liturgiczną i stanowi akt modlitwy.

Punktem odniesienia dla pracy niektórych osób w mediach, zwłaszcza przy produkcji i emisji programów katolickich, są umowy zawarte między Konferencją Episkopatu Polski a Polskim Radiem SA i TVP SA, czy innymi prywatnymi stacjami nadawczymi¹⁰¹. Ponadto II Polski Synod Plenarny wymaga, by każda katolicka rozgłośnia radiowa i stacja telewizyjna posiadała „asystenta kościelnego” ustanowionego przez miejscowego biskupa¹⁰².

6. ZAKOŃCZENIE

Jedną z dróg dzisiejszej ewangelizacji, co dotyczy także nowej ewangelizacji, są środki społecznego przekazu. Kościół ustosunkowuje się do nich pozytywnie. Wypowiadając się na ich temat, ukazuje przy tym dobre i złe strony środków przekazu. Jednocześnie w aktywny sposób pasterze i wierni angażują mass media do realizacji misji Kościoła. Zwłaszcza katolickie środki przekazu służą ewangelizacji świata. Pozwalają dotrzeć z orędziem ewangelicznym do wielu ludzi, także niechrześcijan. Można o nich powiedzieć, że stanowią nową współczesną ambonę.

Wykorzystanie mediów w misji Kościoła domaga się od wiernych odwagi i kreatywności. Nie można środków przekazu traktować jak zło konieczne i odsuwać się od nich z rezerwą. Przeciwnie, myśl Magisterium domaga się dynamicznego wykorzystywania tych narzędzi. Tak poprzez własne środki przekazu, najczęściej określane jako katolickie, jak i poprzez publiczne lub prywatne media. Nauczanie kościelne zostaje też przełożone na uregulowania prawne kanoniczne, co następnie wierni powinni należycie respektować.

Świat mediów w ostatnich dziesięcioleciach szczególnie dynamicznie się zmienia. Kościół i wszyscy wierni powinni uważnie śledzić dokonujące się zmiany, aby dostosować do nich realizację misji ewangelizacyjnej. Chodzi o to, by niezmiennie ukazywać, za pomocą środków przekazu, twarz Chrystusa i Jego orędzie zbawienia.

telewizyjnym, w: tamże, s. 90–91; *Czy klękać przed telewizorem? Debata o telewizyjnej transmisji Mszy św.*, w: tamże, s. 96–102.

¹⁰¹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Normy dotyczące występowania duchownych i osób zakonnych*, nr 14. Umowa z Polskim Radiem SA nosi datę 30.08.1994 r., z TVP SA 23.06.1994, por. T. Rakoczy, *Prawo Kościoła Katolickiego do środków społecznego przekazu*, Gniezno 2005, s. 144–148.

¹⁰² Por. *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001, s. 122.

THE ROLE OF THE MASS MEDIA IN THE TEACHINGS OF THE CHURCH AND THE MISSION OF EVANGELIZATION

Summary

In undertaking the new evangelization, the Church takes advantage of sources of mass communication. The Church's teachings reveal the good and the bad sides of the mass media, but at the same time encourage the priests and the faithful to actively include the mass media into the Church's mission. In particular, the Catholic mass media serve in the evangelization of the world. One can say that they constitute a new modern pulpit. This study points to publications, radio and television.

The usage of mass media demands courage and creativity on the part of the faithful. The ideas of the Church Magisterium demand dynamic use of these tools. This applies to mass media outlets specifically designated as "Catholic" as well as all sort of activities undertaken in programs in the public and private media. The Church's teachings in the mass media are backed up with canonical regulations.

In the last decades, the world of media has changed dynamically. The Church and all of the faithful should closely follow the changes taking place in order to adjust the mission of evangelization to them, that is, to consistently reveal, through the mass media, the face of Christ and His message of salvation.

Keywords: mass media, instruments of social communication, the Magisterium of the Church, the new evangelization

Nota o Autorze: ks. dr Arkadiusz Domaszk SDB — absolwent Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, adiunkt na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym SDB w Krakowie oraz Papieskim Uniwersytecie Salezjańskim w Rzymie. Zainteresowania naukowe: prawo posługi nauczania, normy ogólne prawa kanonicznego, dobra doczesne Kościoła, prawo wyznaniowe i prawo zakonne.

Słowa kluczowe: mass media, środki komunikacji, Magisterium Kościoła, ewangelizacja